

KOGUDUSE KASVU MISSIOLOOGILISED MUDELID

Ago Lilleorg

Tartu Ülikool, usuteaduskond

Abstract

The Church Growth Models

The article presents an overview of the church growth models as different church practices and approaches of how church growth is understood and sought. These practices have emerged in a specific cultural and social environment, so their diversity is inevitable. As such, these models are formulated by modelling various practices which seek the growth of the church. The models of Church Growth discussed in this article are: Church Renewal and Revival; Home Church and Small Group; Church Growth; Church Health; Missional Church and Church Planting.

Keywords

Church growth · church growth models · practical theology · missiology

Kirjandusest võib leida erinevaid praktikaid, kuidas koguduse kasvu mõistetakse ja taotletakse (Hong 2004; Jenssen 2015). Need praktikad on tekkinud erinevas kultuurilises ja sotsiaalses keskkonnas, mistõttu on nende mitmekesisus paratamatu. Young-Gi Hong ja Jan Inge Jenssen tutvustavad mitmesuguseid praktikaid, strateegiaid ja programme ning esitavad need koguduse kasvu mudelitena. Kuid nii Hongi kui Jensseni lähenemisel puudub süsteemsus, mudelite kirjeldused on ebäühtlased ning autorid keskenduvad ainult oma riigi kontekstile. Käesoleva artikli eesmärk ongi esitada ülevaade koguduse kasvu mudelitest, mis 1) looks

teoreetilise aluse koguduse kasvu uurimiseks tulevikus; 2) annaks koguduse vaimulikele ja teistele asjast huvitatutele ammendava ülevaate koguduse kasvu peamistest praktikatest.

Koguduse kasvu alasele uurimistöele pani aluse Donald McGavran (1897–1990). Tema panus seisneb selles, et koguduse kasvu (*church growth*) uurimisel hakati kasutama religioonisotsioloogilisi meetodeid (Kurg 2010; McIntosh 2004), et välja selgitada koguduse kasvu põhjused. McGavran rõhutas, et koguduse kasvu ultimatiivne eeldus on Kristuse korraldus „Minge siis, tehke jüngriteks kõik rahvad“ (Mt 28:19), ja ta oli veendunud, et „kui suur misjonikäsk on nõuetekohaselt rakendatud, siis see põhjustab inimeste pöördumise, ristimise ja Kristusele kuuletumise“ (Townsend *et al.* 2004: 38). McGavrani kaastööline, üks 1980ndatel koguduse kasvu liikumise suurimaid eestkõnelejaid olnud Peter C. Wagner ütleb, et koguduse kasvu peamine ülesanne on täita suurt misjonikäsku (Wagner 1984; Rainer 1993). Nii on eelnimetatud liikumise loodud koguduste uurimise teoreetilise raamistiku keskmes suur misjonikäsk ning selle käsu rakendamine. Liikumise rajajad olid veendunud, et misjoni tulemuslikkus väljendub koguduse kasvus, mistõttu asuti otsima (pragmaatilisi) lahendusi koguduse kasvu tõkete kõrvaldamiseks. Kuna lääne ühiskonnas kogudused valdavalt kahanevad, siis on koguduste kasvu ja kahanemise põhjuste küsimus endiselt oluline.

KOGUDUSE KASVU MISSIOLOOGILINE KONTEKST

Nagu eespool öeldud, on koguduse kasvu valdkond tihedalt seotud misjoniga. Kirikuloo teljel käsitleti misjonit kuni 20. sajandi alguseni lahus kohaliku koguduse elust ja tegevusest.¹ Selle peamiseks põhjuseks oli *corpus christianum*'i (ingl *christendom*) ehk kiriku ja ühiskonna sümbioosi

¹ Constantinuse edikti (312 AD) järel sai kristlusest ametlikult Rooma riigi usund. Sellele järgnenud ühiskondlike protsesside tulemusena said kristlasteks pea kõik Rooma riigi kodanikud, vähemalt nominaalselt. Selliselt kaotas misjon kiriku elus sajanditeks oma olulisuse. *Christendom*'i tingimustes on Hollandi misjoniteadlase Gisbertus Voetiuse (1589–1676) sõnul misjoni eesmärk „paganate pöördumine, koguduste rajamine ja kõige kõrgem Jumala au“ (McIntosh 2004) viitab samuti ennekõike välismisjonile, mitte sisemisjonile, sest selleks puudus otsene vajadus. Kuid Voetius oli oma ajast ees selles mõttes, et ta nägi vajadust misjoni ja koguduseelu vahelise integratsiooni järele. Voetiuse teeneks tuleb pidada, et ta asetab misjoni koguduse olemuse keskmesse.

situatsioon (Kurg 2010: 15), mille puhul misjon jäi koguduse teiste funktsioonide varju. Selle järele puudus tellimus. Kuid valgustusajal alguse saanud sekulariseerumise protsess põhjustas järgmistel sajanditel lääne kristliku ühiskonna struktuurimuutuse (*ibid.* lk 38), mille tulemusena *corpus christianum*'i paradigmale toetunud kiriku suhe ühiskonnaga ei toimi enam endisel määral (*ibid.* lk 15). Nende muutuste tõttu ei nähta kirikut lääne ühiskonnas enam loomuliku osana ühiskondlikust elust.

See on põhjustanud paradigmaatilise muutuse ka kiriku misjoni identiteedis. Nii hakati 20. sajandi keskpaigas otsima lahendust sekularisatsiooni peatamiseks traditsiooniliselt kristlikes maades.² Tekkis uus arusaam, et misjon ei ole ainult misjonäride töö kaugel paganate keskel, vaid kohaliku koguduse vastutus oma ühiskonnas. Seda uut suundumust kujundasid mitmed 20. sajandi teoloogid ja missioloogid, nagu Karl Barth, Lesslie Newbigin, John Stott, David J. Bosch jt. David Boschi järgi on koguduse olemuse tuumaks misjon ja kohalik kogudus on misjoni peamine agent nii oma keskkonnas kui ka kaugemal (Bosch 1991: 372–373).

Hong kasutab koguduse kasvu mudelid kirjeldades terminit „koguduse kasvu missioloogilised mudelid“ (Hong 2004: 103). Jenssen kasutab koguduse kasvu mudelite üldistamisel väljendit „koguduse arendamine“ (*development*) (Jenssen 2015: 1–2). Need mõisted esindavad kahte erinevat paradigmat. Koguduste arendamine viitab tegevustele, mis lähtuvad kogudusest ja selle aktiivsusest, samas koguduse kasvu mudelite käsitlemine missioloogiliste mudelitena viitab Jumalale ja tema rollile misjonis. Selle artikli seisukohalt on kaalukam rääkida koguduse kasvu (missioloogilistest) mudelitest peamiselt seetõttu, et koguduse kasvu valdkond kuulub missioloogia valdkonda.

Kuid erialakirjanduses kasutatakse ka mõisteid „misjon“ (*mission*) ja „evangeliseerimine“ (*evangelism*), mille eesmärk on viidata tegevustele, mis on suunatud suure misjonikäsu täitmisele. Vaatamata erinevustele nende mõistete tähendusväljas kasutatakse selles artiklis läbivalt mõistet „misjon“, sest see ei piirdu üksnes tunnistuse andmisega Kristuse kohta, vaid võtab kokku erinevaid koguduse tegevusi, mille eesmärk on olla suure misjonikäsu teenistuses.³

² Just nendest arengutest lähtuvalt hakkas kujunema uus distsipliin teoloogias – missioloogia.

³ Sellegipoolest esindavad need mõisted erinevaid rõhuasetusi. David Bosch selgitab

MEETOD

Kirikuajaloos võib täheldada koguduse tehtava misjoni käsitlemist teatud kindlate praktikate raames. Näiteks John Wesley (1703–1791) kasutas kindlat metodoloogiat, mille kaudu püüti toetada inimeste pöördumist ja nende usulist kasvu. Äratusjutlustaja Charles Finney (1792–1875) töötas välja usuliseks ärkamiseks vajalike tingimuste kogumi. Peter Wagner esitab käsitluse 20. sajandi karismaatilise liikumise „kolmest lainest“ (Kurg 2010: 250–251)⁴, mille kohaselt Püha Vaim tegutseb teatud rütmis. Nii on võimalik tuvastada kirikuajaloos aset leidnud sündmuste ja nähtuste sarnasusi ja erinevusi. Selle artikli seisukohalt on oluline tuvastada erinevate koguduse kasvu taotlevate praktikate peamised tunnused.

Üldiselt arvatakse, et uurimus on teaduslik siis, kui selles räägitakse teooriatest või kasutatakse teooriaid uurimuse lähtekohana (Hirsjärvi *et al.* 2005: 136). Kuid koguduse kasvu valdkonnas ei ole see nii lihtne. Koguduse kasvu taotlevad erinevad praktikad ei koosne täpsetest

---

evangelismi ja misjoni vahelist seost järgmiselt: „Evangeliseerimine on misjon, kuid misjon ei ole pelgalt evangeliseerimine“ (vt Bosch 1991: 411–412), mis tähendab seda, et misjoni tähendusväli on laiem ja evangeliseerimise puhul on see kitsam. Nimelt, misjon on ülesanne, mille Jumal on seadnud kogudusele maailma päästmiseks, see tähendab, et kogudus on saadetud maailma armastama, teenima, jutlustama, õpetama, tervendamata, vabastama (*ibid.*). Evangelism seevastu on Boschi kohaselt seotud tunnustuse (*kerygma*) andmisega (vrd Kurg 2010: 29–31), nii nagu Jeesus alustas oma avalikku tegevust, kuulutades: „Aeg on täis saanud ja Jumala riik on lähedal“ (Mk 1:15). Evangelisatsiooni klassikaline definitsioon on pärit Lausanne'i lepingust: „Evangeliseerida tähendab levitada rõõmusõnumit sellest, et Jeesus Kristus suri meie pattude eest ja tõusis üles surnuist, nagu ütleb pühakiri, ning valitseva Issandana pakub ta nüüd pattude andestuse ja Vaimu vabastavad annid kõigile, kes parandavad meelt ja usuvad.“ (Lausanne 1974: 216, vt Kurg 2010: 30). Kuid nende terminite tähenduse osas puudub senini konsensus.

⁴ Kurg selgitab, et esimene laine on Wagneri järgi seotud nelipüha liikumise tekkega ja arenemisega. Los Angelese ja Walesi ärkamised panid aluse nelipühakoguduse levimisele üle kogu maailma. Tookordse ärkamise eesmärgid langesid kokku John Wesley ja 19. sajandi metodismi pühitsuse taotlustega, millele lisandus „vaimuristimise“ kogemus ja sellega kaasnevad välised märgid. Teine laine sündis 1950.–1960. aastatel; seda uut puhangut iseloomustas karismaatiliste elementide kiire levimine üle konfessionaalsete piiride kogu kristliku spektri ulatuses, sh ka roomakatoliku kirikus. /.../ Uueks rõhuasetuseks saab nn üleloomulike Püha Vaimu annete kogemine: glossolaalia, usutervendamine, imed, prohveteerimised. Kolmanda laine juhatas sisse John Wimberi *power-evangelization*'i teooria *Vineyard*'i liikumise raames 1970. aastatel. See teooria toetub arvamusele, et evangelisatsiooni edukaks mõjulepääsemiseks on vaja inimeste usuvõime ette valmistada sel teel, et nad kogevad Püha Vaimu esilekutsutud väeavaldusi ja imesid. (Kurg 2010: 250–51)

reeglitest, mida võime kohata loodusteadustes. Küll aga võib leida üldisi seaduspärasusi või mudeleid, mis kirjeldavad koguduste erinevaid praktikaid. Käesolevate praktikate käsitlemises mudelitena toetun Hirsijärvile, Remesele ja Sajavaarale, kes ütlevad:

Mudelit ei tohiks samastada teooriaga. Mudelit võib määratleda kujutluse või tegelikkuse abstraktsioonina; tema eesmärgiks on lihtsustada meie kujutlust tervikust, tuues esile selle olulisi tunnuseid /.../ Mudelid on kasulikud, sest nende abil saab 1) kujutada tervikuid, 2) määrata osade peamisi suhteid, 3) teha järeldusi ka terviku nende koostisosade kohta, milleni empiirilisel ei ole veel jõutud. (Hirsijärvi *et al.* 2005: 136–137)

Käesolevas artiklis on koguduse kasvu praktikate küsimus oluline selles mõttes, et see võimaldab kirjeldada, kuidas koguduse kasvu on mõistetud ja taotletud ning millised on neid iseloomustavad tunnused. Kuigi kirjanduses kasutatakse terminit „koguduse kasvu teooria“ (*church growth theory*), ei ole olemas üht kokkuleppelist ja terviklikku koguduse kasvu teooriat (Jenssen 2015), sest koguduse kasvu mudelid kujunevad konkreetses sotsiaalses situatsioonis ning kasvavad välja praktikast.

Selle artikli valmimisel olid inspiratsiooni allikaks Hongi (2004) ja Jensseni (2015) koguduse kasvu mudelite käsitlelused. Hong esitab järgmised mudelid: megakoguduse mudel (*mega-church model*), koguduse rajamise mudel (*multiplication model*), väikegrupi mudel (*cell church model*), Alfa kursuse mudel (*Alpha course model*), koguduse tervise mudel (*Natural Church Development, NCD*) ja Korea koguduse kasvu instituudi loodud mudel (*Institute for Church Growth of Korea, ICGK*). Jenssen esitab koguduse kasvu mudelitena koguduse tervise mudeli (*Natural Church Development*), eesmärgist juhitud ja otsijakeskse koguduse mudeli (*purpose driven and seeker-sensitive church model*) ja postmodernse koguduse mudeli (*emerging churches*). Kuid nende esitatud mudelite baasil ei ole võimalik teha üldistavaid teoreetilisi järeldusi, mistõttu nende rakendamine osutub komplitseerituks. Hongi ja Jensseni puhul jääb ikkagi selgusetuks, milliste põhimõtete alusel konkreetsed praktikad valiti. Näiteks Hong tutvustab koguduse evangelisatsiooni programmi – Alfa kursust, mida nimetab koguduse kasvu mudeliks. Samas nii Hong kui Jenssen esitavad geograafilisest kontekstist lähtuvaid mudeleid, näiteks Põhja-Ameerikas

levinud megakoguduse mudelit, eesmärgist juhitud ja otsijakeskse koguduse mudelit ning postmodernse koguduse mudelit. Kuid puudu on käsitlusest, mis korrastaks ja looks ühtse terviku koguduse kasvu praktikate kohta. Sellist ülevaadet on vaja mitmel põhjusel. Esiteks aitab see luua paremad teoreetilised eeldused koguduse kasvu uurimiseks tulevikus ja teiseks annab koguduse vaimulikele ning teistele koguduse kasvust huvitatutele süsteemse ja tervikliku ülevaate koguduse kasvu peamistest mudelitest.

Artiklis käsitletud mudelite valikul lähtuti järgmistest kriteeriumitest: 1) universaalsus, mille all peetakse silmas nii nende rakendatavust kui levikut erinevas geograafilises, kultuurilises ja kiriklikus kontekstis, st sõltumata kontekstist; 2) süstemaatilisus, st nende mudelite puhul on võimalik välja tuua mudeli peamised tunnused ning selle alusel neid omavahel võrrelda. Selles artiklis tutvustatakse kuut koguduse kasvu mudelit: koguduse uuenemine (*renewal*) ja ärkamine (*revival*), kodukogudus (*house church*) ja väikegrupp (*small group*), koguduse kasv (*church growth*), koguduse tervis (*church health*), misjonaarne kogudus (*missional church*) ja koguduse rajamine (*church planting*). Artiklis käsitletud mudelite puhul on praktikad küll erinevad, kuid nende eesmärk on sama – toetada koguduse kasvu.

1. Koguduse uuenemise (*renewal*) ja ärkamise (*revival*) mudel

Selle mudeli kohaselt sõltub koguduse kasv aktiivsetest koguduseliikmetest (*enthusiasts*) ning koguduse kasvu suurimaks takistuseks on passiivsed koguduseliikmed, kes ei osale misjonis (vt Hayward 1999). Kuna koguduse kasvu peamine eeldus on tulemuslik misjonitöö (Townsend *et al.* 2004: 38), siis on selle mudeli puhul oluline roll pühendunud ilmikliikmetel (vt Randall 2009). Selle mudeli sisemise dünaamika seisukohalt on oluline, et „personaalselt pöördunud inimesed liituvad aktiivsesse koguduseellu“ ja nii saab pöördunust omakorda evangeeliumi kuulutaja (Kurg 2010: 234). Nagu mudeli nimi ütleb, keskendutakse sel puhul koguduse uuenemisele ja passiivsete koguduseliikmete usulisele äratusele.

Kirjanduses kasutatakse selle mudeli kirjeldamisel erinevaid termineid: koguduse uuenemine (*renewal*), ärkamine (*revival*) ja äratus (*awakening*), kuid nende põhjal eristuste tegemine on keeruline, pealegi pole

see selle artikli eesmärk. Siin artiklis sõnastatakse see mudel, lähtudes selle ülesandest ja funktsioonist – koguduse uuenemine ja usklike ärkamine. Siinkohal on oluline selgitada, millised on selle konkreetse mudeli sõnastamise lähtekohad. Merriam-Websteri sõnaraamat annab sõnale *revival* tähenduse „taaselustumine, uuesti ellu ärganud seisundis olemine, näiteks a) uuendatud tähelepanu või huvi millegi vastu; b) millegi vananenud uuesti esitamine või publitseerimine; c) religioosse huvi kasv teatud perioodil, emotsionaalselt laetud evangeelne kogunemine või kogunemiste sari“. ⁵ David Bebbington ütleb, et ärkamise ülesanne ongi „usklike äratamine ja mitteusklike toomine otsustavale pöördumisele kristlikku usku“ (Bebbington 2012: 1). ⁶ See mudel sõnastatakse, lähtudes semantilisest rõhuasetusest, milleks on eelkõige koguduse uuenemine ja usklike äratus. Seda toetab kirikuloos toimunud ärkamissündmuste praktika.

Koguduse kasvu suurimaks takistuseks on (misjonaarselt) passiivsed koguduseliikmed, mistõttu kogudus vajab uuenemist ja liikmed äratust (vt Hayward 2000), et koguduseliikmed hakkaksid täitma oma rolli evangeeliumi kuulutamisel (Hayward 1999). Hayward viitab minevikus toimunud ärkamistele, öeldes, et need põhjustasid usulise mõju kasvu kogu ühiskonnas, ⁷ sest „äratatud liikmed“ levitasid evangeeliumi suust

⁵ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/revival>.

⁶ Bebbington ütleb, et mõistel „ärkamine“ on neli tähendust. Esiteks tähendab see silmanähtavalt spontaanset sündmust koguduses. Selliseid ärkamisi iseloomustab tavaliselt teadlikuks saamine oma pattudest, soov saada (Jumalaga) õigeks ning pöördumiste suur hulk. Teiseks võib selle all mõista misjoniüritust koguduses või linnas. Selliseid üritusi saab hoolikalt ette valmistada ja reklaamida. Selle heaks näiteks on Billy Grahami evangelisatsioonikampaaniad 20. sajandi II poolel, mille eesmärk oli ärgitada inimesi tahtlikult pühendumata. Kolmandaks võib see tähendada episoodi, peamiselt spontaanset, mis mõjutab suuremat piirkonda kui vaid üks kogudus. Neljandaks võib ärkamine mõjutada kogu kultuuri teatud pikema aja jooksul, nt 18. sajandi äratusliikumine Great Awakening Põhja-Ameerikas. Ärkamised on tihti võtnud mitmesuguseid vorme, spontaansed või planeeritud, väikesemahulisi või ulatuslikke, paljuski sõltuvalt kontekstist, kus need on aset leidnud. Kuid ärkamistel on olnud ka oluline roll kaasaegse maailma kujunemisel. (Bebbington 2012: 3)

⁷ Viimastel sajanditel on esinenud ärkamisi, mille kaudu kogudus on uuenenud, nt Põhja-Ameerikas Great Awakening 1730–1740 (Jonathan Edwards), Azusa tänava ärkamine 1906–1908 (William Seymour), Euroopas Moraavia nelipüha 1727 (Nicolaus von Zinzendorf), metodisti ärkamine (John Wesley, 18. sajandil) ja Walesi ärkamine (Evan Roberts) 1904–05. Teadaolevat leidis aset esimene ja senini kõige ulatuslikum vaimulik ärkamine Eestis hernhuutlaste ehk vennastekoguduse liikumise kaudu. Hernhuutlus oli 18. sajandi Saksamaalt pärit protestantlik äratusliikumine. Selle mudeli esindajate arvates on ärkamine endiselt tõhus vahend koguduse kasvu taotlemiseks.

suhu (*word of mouth*) (vt Hayward 2010). Haywardi käsitluse põhjal on koguduseliikmete usuline ja misjoniaktiivsus sünonüümid ning praktikas omavahel tihedalt seotud.

Kiriku ajaloo jooksul on koguduse kasv toimunud erakordsete tõugetena, nn ärkamistena, kus suure hulga inimeste pöördumine on põhjustanud koguduse plahvatuslikku kasvu (Lilleorg jt: 2021). Näitena võib tuua vennastekoguduse, mis kerkis esile 18. sajandil ja on oluliselt mõjutanud ka Eesti kultuuri.⁸ Hernhuutus sai alguse Nicolaus Ludwig Zinzendorfi (1700–1760) initsiatiivist, kes pidas ajaloolisi kirikuid küll auväärseiks ja vajalikeks organisatsioonideks (Andresen 2018: 218), kuid samal ajal liigselt jäikadeks ja tudekülmadeks ning asutas 1720. aastal ühingu, mille eesmärk oli koguduseliikmete usu elavdamine (vt Ilja 1995: 31–38). Sündmus, mida kirikuajaloos tuntakse kui Moraavia nelipüha (*Moravian pentecost*), leidis aset 13. augustil 1727. aastal,⁹ mil kohaletulnud kogesid erinevaid karismaatilisi ilminguid (The Moravian Church 2009) sarnaselt Apostlite teude raamatus (Ap 2:1–13) kirjeldatud nelipüha sündmusega.¹⁰

Kirikuajaloos on esinenud eri tüüpi ärkamisliikumisi (Randall 2009: 218), mis on võtnud erinevaid vorme, paljuski sõltuvalt kontekstist, kus need on aset leidnud (Bebbington 2012: 3).¹¹ Vaatamata ärkamisliikumiste

⁸ Mitmed uurijad on 18. ja 19. sajandi vennastekoguduse liikumist pidanud isegi eesti talurahva esimeseks rahvuslikuks (ärkamis)liikumiseks või siis selle eelkäijaks (vt nt Veem 1990: 66; Ilja 1995: 237), seda eelkõige vennaste haridusliku ja kirjandusliku tegevuse, laulukooride ja muu ühistevõtte tõttu, mis aitas palju kaasa talurahva iseteadvuse kasvule. (Plaat 2001)

⁹ Hernhuutlased tõlgendasid seda sündmust kristliku kiriku alguses aset leidnud nelipühal toimunud sündmuse kordusena. Alge eeskujuna toimunud „originaalnelipüha“ (Ap 2:1–13) kordumist taotlevad 20. sajandi suured ärkamisliikumised, mida esindab ka kaasaegne nelipühi ja karismaatiline liikumine.

¹⁰ Sellele sündmusele järgnenud aastatel laienes Moraavia misjon plahvatuslikult nii Euroopas kui ka globaalselt (Vogt 2006: 8) ning misjonitööle läkitati sadu misjonäre, kes kuulutasid evangeeliumi maailma eri osades.

¹¹ Näiteks tekkis 18. sajandil anglikaani kirikus äratusliikumine, mis levis kiiresti üle maailma. Selle äratusliikumise eestvedaja oli John Wesley (1703–1791), kes soovis uuenemist ja usulist äratust Inglise kirikus (*Church of England*). Wesley rõhutas vajadust kristlase isikliku pöördumise järele ning seejärel vajadust pühitsuse järele ja koostöö järele Püha Vaimuga. Kuigi ta ei soovinud luua uut konfessiooni, kujunes sellest äratusliikumisest iseseisev kirik, mida praegu tuntakse Ühinenud Metodisti Kirikuna (*United Methodist Church*). Los Angelese metodisti koguduses alguse saanud nn Azusa tänava ärkamise (1906–1909) tulemusena sai alguse kaasaegne nelipühi ja

eripäradele ja mitmekülgsusele on püütud sõnastada universaalseid tehnikaid, mille järgimine peaks tagama ärkamise, näiteks teeb seda Charles Finney, kes sõnastab „ärkamise tingimuste paketi“ (Kurg 2010: 252). Üldiselt peetakse ärkamise eelduseks palvet (Hocken 1981: 33; Moga 2019). Kuna Põhja-Ameerika äratusjutlustaja Jonathan Edwards pidas ärkamist Jumala teoks – Püha Vaimu tööks –, siis palvetas ta isiklikult mitu korda päevas ning osales regulaarselt koguduse palvekoosolekutel (Moga 2019: 38), et ärkamise mõju jätkuks. Samas on ärkamise dünaamika oluliselt mitmekülgssem, mistõttu ei pruugi ainult palve automaatselt tagada soovitud muutusi koguduse ja inimeste elus (Randall 2009: 218). Kuid kuna iga ärkamine on unikaalne (Bebbington 2012: 3), siis pole seni lõplikku üksmeelt selles, mis garanteeriks ärkamise.

Ärkamisliikumised on erinevatel hetkedel kirikuloos esile kerkinud, tuues kaasa usulise aktiivsuse tõusu nii kiriku sees kui ühiskonnas laiemalt. See on põhjustanud kristluse levikut ning nii toonud kaasa olemasolevate koguduste (plahvatusliku) kasvu kui ka põhjustanud uute koguduste (isegei konfessioonide) tekkimist. Kuigi ärkamissündmuste loomine ei ole viimselt inimeste käes, on ärkamise ja uuenemise sõnastamine koguduse kasvu mudelina oluline, sest võimaldab kirjeldada üht olulist koguduse kasvu praktikat, mis Kristuse kiriku loos on olulist rolli täitnud. Selle mudeli kohaselt on koguduse uuenemise ja ärkamise eesmärgiks koguduseliikmete usulise ja misjoniaktiivsuse taastamine, sest koguduse kasvu tagab misjon, mis toimub misjonaarselt aktiivsete koguduseliikmete vahendusel. Usuliselt aktiivsed koguduseliikmed on potentsiaal, mis võib tuua ammu oodatud muutuse igasse kogudusse.

2. Kodukoguduse (*house church*) ja väikegrupi (*small group*) mudel

Kodukoguduste ja väikegruppide mudeli kohaselt taotletakse koguduse kasvu väikegruppide ja nende paljunemise kaudu ning nii nähakse koguduse kasvu strateegiana väikerühmade kasutamist (Harvey 2003: 96; Nsengimana 2014: 21). Selle mudeli esindajate arvates loob koguduse kasvuks parimad tingimused väikegrupp, kus koguduse kasv toimub orgaaniliselt grupi liikmete ühise vaimuliku kasvamise (Harvey

---

karismaatiline liikumine, millest kujunesid järgmiste aastakümnete jooksul iseseisvad kristlikud osaduskonnad, mis on tuntud kui nelipühi (*pentecostalism*) ja karismaatiline liikumine (*charismatic movement*) (Warrington 2008: 1).

2003: 95) ja jüngerlike suhete kaudu, mistõttu on oluline, et inimene ei ole ainult koguduse liige, vaid et vaimulik kasv leiab aset koos teiste koguduseliikmetega. Eddie Gibbsi sõnul „peab enamik kasvavaid kirikuid osadusrühmade loomist oluliseks kasvu teguriks“ (Gibbs 1992: 163). Kuna koguduse jumalateenistus ei suuda täielikult pakkuda kesk-konda, mis on vajalik inimese vaimulikuks kasvuks, kiriku hierarhilise ja institutsionaalne ülesehituse tõttu (Viola 2008:17), siis pakuvad seda väikegrupid oma sundimatu õhkkonna, kuuluvustunde ja suhetepõhise lähenemisega.

See mudel kerkis esile 20. sajandi II poolel samal ajal koguduse kasvu liikumisega (Harvey 2003: 95). Kirjanduses kasutatakse erinevaid termineid, millest levinumad on rakugrupp (*cell group*), osadusgrupp (*fellowship group*), kodukogudus (*house church*), nendest levinum on termin väikegrupp (*small group*) (Donahue 2005, Robinson 2005, Gladen 2013). Artiklis käsitleti neid ühise nimetuse all – kodukoguduse ja väikegrupi mudel, sest nende kahe rõhuasetuse puhul on tegu esmapilgul sarnaste, kuid sisuliselt siiski erinevate lähenemistega. Kodukoguduse ambitsioon seisneb enesenägemuses, mille kohaselt gruppides kogunevad inimesed moodustavadki koguduse, väikegrupi puhul aga nähakse grupikogunemisel täiendavat rolli koguduse jumalateenistuse kõrval. Ingliskeelses kirjanduses kasutatud termin *cell group* ei erine oluliselt siin artiklis kasutatud terminist „kodukogudus“ ja ingliskeelne *fellowship group* siin kasutatud väikegrupist.

Steve Gladen peab väikegrupi kogunemist sama oluliseks või isegi olulisemaks kui koguduse jumalateenistus (Gladen 2013: 47). Neil Cole aga ütleb, et väikegrupp ei pea tingimata kogunema kellegi kodus, kohtumispaigaks võib olla lähedal asuv kohvik, park, haigla, ülikoolilinnak või muu sobiv koht (Cole 2005: 23–25).¹² Oluline on rõhutada, et mõlemal

¹² Neil Cole kirjeldab seda järgmiselt: „Me ootame, et inimesed tuleksid meie kirikusse ja jõuaksid seeläbi Kristuse juurde. /.../ Selle asemel, et tuua inimesi kirikusse ja nad seeläbi Kristuse juurde, peaksime viima Kristuse nendeni seal, kus nad elavad. /.../ Mis juhtuks, kui me külvaksime Jumala riigi seemne kohtades, kus elu tegelikult käib... /.../ Me oleme näinud kogudusi kogunemas restoranides, kontorites, kodus, ülikooli linnakutes, koolides ja randades. Kogudused kogunevad baarides, kohvikutes, parkides ja riietusruumides. Ühel meie koguduste võrgustikul on ütlus „Et igal Las Vegases elaval inimesel oleks kogudus jalutuskäigu kaugusel“. Keegi teine ütleb: „Iga kristlane on koguduse rajaja, iga kodu on kirik ja iga koguduse hoone on treeningukeskus.““ (Cole 2005)

puhul on väikegrupil koguduseelus täiendav roll koguduse traditsioonilise jumalateenistuse kõrval. Kodukoguduse puhul toimub paradigma muutus, millest lähtuvalt grupi kogunemine ongi „kristlik baaskogudus“ (Kurg 2010: 234) ning kristluse põhiolemuse juurde kuulubki vaid kodune kogunemine ja teised koguduse kogunemised pole vajalikud (Simson 2001: xv)¹³, sest iganädalane jumalateenistus, õpetus ja osadus toimub kodukoguduses (Bandy 2020). Woods ütleb, et vaenulikus religiooskeskkonnas, kus ka valitsus esindab kristlusevastast hoiakut, on kodukoguduse peamine toimimise meetod, sest see võimaldab kogudustel tegutseda nähtamatult ning jätkata oma tegevust ka siis, kui keskkond on vaenulik (Woods 2013: 6). Hiinas ja mitmel pool mujal on kodukoguduse liikumine põhjustanud koguduse kasvu nii kultuurirevolutsiooni ajal (1966–1976) kui ka pärast seda. Vaatamata sellele, et kodukoguduse ja väikegrupi mudeli sees esineb variatsioone, mis sõltuvad konkreetsest sotsiaalsest kontekstist või grupi enesemääratlusest, on käesoleva artikli seisukohast oluline teha üldistus, et grupikogunemist nähakse selle mudeli puhul kui peamist kasvu tagavat faktorit (Harvey 2003: 95–96).

Kodukoguduste ja väikegruppide mudel esindab arusaama, et grupikogunemine loob inimeste vaimulikuks kasvuks parema keskkonna kui koguduse jumalateenistus. Selle mudeli puhul usutakse, et koguduse arvuline kasv toimub orgaaniliselt, keskkonnas, kus inimesed vaimulikult kasvavad, mille kohaselt ei ole koguduse kasv eesmärk, vaid pigem kasvu soodustavate tingimuste täitmise tagajärg. See mudel on tõestanud oma elujõudu nendes piirkondades, kus ametlikul kirikul on võimude poolt seatud piiranguid avalike jumalateenistuste pidamiseks (nt Hiinas, Iraanis, Iraagis). Kodukoguduse ja väikegrupi mudel on teatud piirkondades ainuke koguduse kogunemise võimalus.

¹³ Harvey võtab omadused, mis eristavad kodukogudust (*cell church*) väikegruppidest, kokku järgmiselt. „1. Kodukogudus on koguduse fundamentaalne olemus, prioriteet kõige muu ees. Mõnes koguduses tähendab see seda, et peale kodukogunemiste on vähe või pole üldse muid tegevusi. „Kirikuliikme jaoks on tähtsam olla rakurühmas kui pühapäeval jumalateenistusel“ (Astin, 1998: 17). 2. Kodukoguduses osaleb iga grupi liige teenimistöös. See tähendab, et igal inimesel on teatav vastutus, eriti evangeliumi levitamise eest. 3. Eeltoodu tulemusel võtab iga liige endale vastutuse luua sõprade võrgustik, keda nad aktiivselt evangeliseerida püüavad. 4. Iga liige vastutab oma elustiili eest teiste grupiliikmete ees. Selle eesmärk on vaimse kasvu ning vastastikuse hoolimise ja toetuse loomine.“ (Harvey 2003: 99)

3. Koguduse kasvu mudel (*church growth*)

Koguduse kasvu mudelile on iseloomulik koguduseelu vaatlemine sotsiaalteaduslike uuringumeetoditega ja selle dünaamika kirjeldamine empiiriliste andmete põhjal (vrd Lilleorg jt 2021: 2–4) ning keskendumine arvulisele kasvule (Paas 2019: 68; Paas 2016: 35–37, 111–112). Kui eelmised selles artiklis esitatud koguduse kasvu mudelid on välja kasvanud kogoduslikust pinnasest, siis see mudel kujunes akadeemilises keskkonnas, sest „senini oli koguduste koguduseelu olnud peamiselt praktikute pärusmaa. Koguduse kasvu uuringute teaduslik iseloom löi eeldused, mis võimaldavad koguda, kirjeldada ja analüüsida andmeid, kasutades selleks teaduslikke uurimismeetodeid“ (*ibid.* lk 3; McGavran 1970: 78–87), et selgitada välja koguduse kasvu takistused ja võimalused ning pakkuda kogudustele välja võimalikke kasvustrateegiaid (Rainer 1993: 266–268; McIntosh 2004: 8–9).

Koguduste empiirilise uurimise metoodika töötas välja Donald McGavran¹⁴ (1897–1990) koostöös Peter Wagneriga¹⁵ (1930–2016), kes McGavrani ideid edasi arendas ja süstematiseeris.¹⁶ Hiljem aitasid selle mudeli levikule kaasa McGavrani ja Wagneri õpilased ning hilisemad õppejõud Põhja-Ameerika ülikoolides (Win Arn, George Hunter, Loren Mead, Elmer Towns). Euroopasse jõudis koguduse kasvu liikumine Suurbritannia kaudu, kus seda mudelit kasutatakse tänini anglikaani kirikus (CGR). Eestis teadaolevalt seda mudelit seni kasutatud pole, küll aga on selle artikli autoril käsil koguduse kasvu uurimus Tartu ülikoolis.

Koguduse arvuline kasv peab olema eesmärk, mille poole iga

¹⁴ 20. sajandi II poolel levis koguduse kasvu liikumine peamiselt Donald McGavrani raamatute kaudu: Donald A. McGavran, *The Bridges of God, A Study in the Strategy of Missions* (Friendship Press, New York 1955); Donald A. McGavran, *How Churches Grow. The New Frontiers of Mission* (Friendship Press, New York 1959); D. A. McGavran, *Church Growth and Christian Mission* (Harper&Row, New York 1965); Donald A. McGavran, *Understanding Church Growth*, 3 Ed. (W.B. Eerdmans Publishing Co, Grand Rapids, 1990); Donald A. McGavran, Win Arn, *Back to Basics in Church Growth* (Tyndale House Publishers, 1981).

¹⁵ Peter C. Wagneri tuntumad raamatud, milles ta tutvustas koguduse kasvu põhimõtteid, on *Your Church can Grow* (Regal Books, 1976), *Leading Your Church to Grow* (Baker Pub Group, 1984) ja *Strategies of Church Growth. Tools for Effective Evangelism and Ministry* (Regal Books, 1987).

¹⁶ Nad töötasid koos Fulleri Teoloogilise Seminari juures tegutsenud School of World Missions'i juures 1970.–1980ndatel aastatel. Samuti on McGavran ja Wagner koos rajanud ühingu American Society of Church Growth (1986), mis tegutseb tänini.

kogudus kõiki ressursse kasutades peaks püüdlema (Bennett 2007: 29), „Suuremas osas kogudustes siiski tegeletakse arvudega, aga mitte kõigis, ja see on halb märk. Numbrit ignoreerimine näitab üldist hoolimatust või allaandmist“ (Hoyt 2007: 14). McGavran põhjendab koguduse kasvu imperatiivi Jumala tahtega (McGavran 1970: 20–30), et Jumalariik kasvaks ega jääks staatiliseks (Gibbs 1992: 229). Samuti mõistavad selle mudeli esindajad misjonit imperatiivselt, mille kohaselt aktiivne misjon on koguduse kasvu ultimatiivne eeldus, „absoluutne prioriteet, seda nii aja kui ressursside kasutamisel“ (Bennett 2007: 29). Misjoni aluseks on Jeesuse antud misjonikäsk „Tehke jüngriteks kõik rahvad“ (Mt 28:19). McGavran oli veendunud: „Kui suur misjonikäsk on nõuetekohaselt rakendatud, siis see põhjustab inimeste pöördumise, ristimise ja kuuletumise Kristusele.“ (Towns *et al.* 2004: 16)

Koguduse kasvu mudelit iseloomustab usk kogudustesse, kes tahavad teha misjonit, kasvada ning täita suurt misjonikäsku, mistõttu võib jääda mulje, et koguduse kasvu põhjuste väljaselgitamine tagab automaatselt edu ja viib „kristliku ajastu enneolematutele kõrgustele“ (Kurg: 2010: 253), „mis toovad endaga kaasa automaatse ja fenomenaalse kasvu“ (Kurg 2010: 252). Seda paraku ei juhtunud, vähemalt mitte sellisel määral, nagu loodeti, peamiselt kritiseeriti liigset klammerdumist arvulisse kasvu (Hong 2004; Paas 2019: 69) ja tehnokraatlikku lähenemisse (vt Schwarz 2002 6–7), jättes samal ajal tähelepanuta koguduseelu dünaamika kvalitatiivsed omadused. Sellest kriitikast on välja kasvanud koguduse tervise mudel (*church health*) (Stetzer 2005: 16; Jenssen 2015: 10). *Church health* keskendub koguduse sisemiste kvaliteetide rõhutamisele, mitte arvulise kasvu taotlemisele.

Koguduse kasvu mudelit iseloomustab fokuseeritus koguduse arvulisele kasvule, aktiivsele misjonile ja teaduslike uurimismeetodite kasutamisele. Veel enam, selle mudeli kohaselt peaks koguduse kasv olema koguduse ultimatiivne eesmärk, mille jaoks kogudus peab andma kõik oma ressursid, kuna Kristuse antud suur misjonikäsk kohustab meid. Koguduse kasvu mudel kujunes välja akadeemilise mõtlemise keskkonnas, kuid sellele vaatamata on sellel mudelil olnud suur mõju kogudustele üle maailma, sest vähemal või suuremal määral mõtlevad kogudused selle mudeli loodud raamistikus. Selle mudeli puudused aga põhjustasid uue mudeli tekke, millest lähemalt järgmises alapeatükis.

4. Koguduse tervise mudel (*church health*)

Koguduse tervise mudeli puhul on rõhuasetus koguduse kvalitatiivsel, mitte kvantitatiivsel kasvul. Selle all peetakse silmas koguduse harmoonilist arengut (Jenssen 2015: 10–14) ning selle esindajatele on omane uskumus, et terve kogudus kasvab iseenesest (Schwarz 2002: 8–14). Peamiselt lähtub koguduse tervise mudel samadest eeldustest nagu koguduse kasvu mudel (Stetzer 2005: 18; Jenssen 2015: 10), milleks on teaduslik lähenemine, et koguduse tervise objektiivseks hindamiseks tuleb andmeid empiirilisel koguda ja analüüsida. Mudeli nimi *church health* tuleneb selle mudeli taotlusest – kõige olulisem on koguduse tervis. Rick Warren¹⁷ ütleb: „Koguduste võtmeprobleem peaks olema koguduse tervis, mitte koguduse kasv“ (Warren 1995: 102), millest tuleneb veendumus, et koguduse kasvu taotlemisel tuleb arvestada kõikide koguduseelu näitajatega, mitte ainult rõhutada misjonit.

Koguduse tervise mudeli peamiseks eestkõnelejaks on saksa missioloog Christian Schwarz, kes 1990. aastatel töötas välja *Natural Church Development*'i (NCD) koguduse arengu mudeli.^{18 19} Selle mudeli alusel koostas ta veebikeskkonna, kus kogudused saavad oma „tervist kontrollida“ kaheksa tunnuse alusel.²⁰ Schwarzi arvates on oluline, et koguduse kasv toimuks rõhutatult loomulikult. Ta leiab, et koguduse kasvama

¹⁷ Rick Warreni arvates on kogudusel viis ülesannet, mis tulenevad kahest pühakirja allikast (Mt 23:37–40; Mt 28:19–20): 1) „Armasta Issandat kogu oma südamest“ – ülistus; 2) „Armasta oma ligimest nagu iseennast“ – teenimistö; 3) „Minge ja tehke jüngerid“ – evangelism; 4) „Ristige neid“ – osadus; 5) „Õpetage neid kuuletuma“ – jüngerlus.

¹⁸ Vt <http://kla.ee> (04.01.2019). Eesti keeles on koguduse loomuliku kasvu käsitlus olnud kättesaadav alates 2002. aastast, mil ilmus Christian Schwarzi raamat „Koguduse loomulik kasv“.

¹⁹ Tim Koster ja John Wagenweld (2014) esitavad samuti *church health*'i käsitluse, mis sarnaneb Christian Schwarzi koostatud mudeliga. Nende poolt esitatud viis „tervise mõõdikut“ on: 1) selge ja inspireeriv visioon, 2) mobiliseeriv juhtkond, 3) motiveeritud vabatahtlikud, 4) asjakohane finantside haldamine, 5) Piibli ja sotsiaalse konteksti mõistmine. Kuid Christian Schwarzi koostatud mudel on levinud üle maailma ning leidnud laialdast vastuvõttu erinevates uskkondades.

²⁰ Christian Schwarz leidis, et koguduse kvaliteeti kirjeldavad kaheksa tunnust: 1) volitav juhtkond, 2) andidepõhine teenimine, 3) innukas vaimus, 4) tulemuslikud tööharud, 5) inspireeriv jumalateenistus, 6) mitmekülgsed väikegrupid, 7) vajadustele suunatud evangelism, 8) armastavad suhted. Nende kriteeriumite alusel hinnatakse koguduse tervist (Schwarz 2002: 22–48).

panek pole meie ülesanne, vaid on Jumala töö (Schwarz 2002: 10). Seda põhjendab ta apostel Pauluse sõnadega: „Mina istutasin, Apollos kastis, kuid Jumal laskis kasvada. Nõnda siis ei ole midagi see, kes istutab, ega see, kes kastab, vaid Jumal, kes kasvatab“ (1Kr 3:6–7) ja selgitab seda looduses toimuvate kasvupõhimõtetega (Schwarz 2002: 8–11). Sellest lähtuvalt leiab Schwarz, et kogudused peaksid kasvu asemel oma tähelepanu suunama kasvu soodustava keskkonna loomisele, sest hea tervisega kogudused kasvavad loomulikult. Ja kui see õnnestub, siis tuleb kasv automaatselt (Jenssen 2015: 10).

Kuigi selle mudeli esindajad püüavad ennast taandada koguduse arvulist kasvu rõhutavast koguduse kasvu mudelist (Schwarz 2002: 6–7), on sellel sellegipoolest mitmeid koguduse kasvu mudeliga sarnaseid tunnuseid.

1. Kasvuambitsioon. Mõlema mudeli puhul on koguduse kasv oluline, erinevus seisneb selles, kuidas seda mõistetakse ja saavutatakse. Koguduse tervise esindajad käsitlevad kasvu tagajärjena, mitte eesmärgina, nagu koguduse kasvu mudeli puhul.
2. Kontseptuaalsus. Mõlemad mudelid on sisemise ülesehituse poolest sarnased, usutakse, et koguduste uurimine on vajalik selleks, et avastada kasvu või kahanemise põhjused, et seejärel koostada kasvu strateegiad.
3. Päritolu. Mõlemad mudelid tulenevad akadeemilisest mõttemaailmast, mille kohaselt uurimisandmed ja nende analüüsist tehtud järeldused on usaldusväärsed (Õunapuu 2014: 10).

Kuid Ed Stetzer leiab, et terve koguduse mudel keskendub vaid kogudusele, sest selle mudeliga jäädi vaid kiriku seinte vahele, „parandama“ kogudust (Stetzer 2005: 15), uskudes, et misjon toimib iseenesest. Stetzer leiab, et koguduse kasvu ja koguduse tervise mudel eksivad selles, et keskenduvad vaid metodoloogiale (Stetzer 2005: 18), ja teeb ettepaneku astuda *missional church*'i suunas.

5. Misjonaarne kogudus (*missional church*)

Misjonaarse koguduse kasvu mudeli esindajad rõhutavad, et ei piisa vaid sellest, kui kogudus rakendab kasvu taotlemaid strateegiaid (Stetzer 2005: 16–26), veel olulisem on, et kogudus mõistab ennast osana *Missio*

Dei'st. Teoloogiline arusaam, mille kohaselt misjoni algläte ei ole kogudus, vaid Jumal ise (vt Kurg 2010: 113–124), tähendab, et misjoni subjekt on algusest lõpuni Jumal ning kogudusel tuleb ustavalt teha misjoni tööd, „sest selle kuulutuse tõeväärtus ja tagajärjed on Jumala enda käes“ (*ibid.* 117). *Missio ecclesiae* asetatakse *Missio Dei* perspektiivi, mille kohaselt määrav ei ole kogudusest lähtuv misjonipüüdlus, vaid Jumala kõike haarav töö (*ibid.* 121), sest misjon ei ole pelgalt koguduse aktiivsus, vaid koguduse olemuse keskne väljendus (Bosch 1991: 493). Seda mõttekäiku jätkab Christopher Wright: „Asi pole mitte niivõrd selles, et Jumalal on oma koguduse jaoks missioon selles maailmas, kuivõrd selles, et Jumalal on selles maailmas kogudus oma missiooni jaoks. Misjonit ei teatud koguduse heaks; kogudus on loodud misjoniks – Jumala missiooniks.“ (Wright 2013: 62)

Missio Dei kerkis esile 20. sajandi keskel lääne kultuuriruumis tegutsevates kirikutes, kus sekulariseerumise tulemusena hakati uuesti küsima kiriku misjonaarse rolli kohta. Kurg ütleb, et seda olukorda põhjustas kaks asjaolu: 1) lääne kristlus ei olnud enam ainus ega peamine kristluse kandja ning 2) läänemaailma kirik ei kasvanud enam (Kurg 2010: 115). International Missionary Council (1952) sõnastas misjoni kontseptsiooni, mis on teoloogiliseks aluseks misjonaarse koguduse mudeli puhul:

Misjon ei ole ainult üksikisikute pöördumine, mitte ainult kuulekus Jumala Sõna suhtes, mitte ainult kohustus kasvatada kirikut – misjon on osalemine Poja läkitamises, *Missio Dei*'s, kõikehaarava eesmärgiga Kristuse valitsuse kehtestamiseks kogu lunastatud loodu üle ... Misjon ei ole ainult inimlike aktiveetide või organisatsioonide asi, selle allikaks on Kolmainus Jumal ise. Misjoni alus ja eesmärk on Poja läkitamine kõiksuse lepitamiseks Vaimu väes ... *Missio Dei* paneb aluse *missio ecclesiae*'le (Kurg 2010: 115)

Koguduse ümberorienteerumine koguduse misjoni kutsele põhjustas misjonaarse koguduse (*missional church*) mõiste defineerimise, mille kohaselt misjonaarne kogudus laseb Jumala missioonil kujundada kõike, mida kogudus teeb – alates jumalateenistusest kuni tunnistamiseni. Misjonaarse koguduse puhul ületatakse lõhe misjonitöö ja koguduseelu vahel, kuna koguduseelu kõik aspektid kehastavad Jumala missiooni²¹

²¹ Bradley defineerib misjonaarset kogudust järgmiselt: „Läkitav kogudus on kohalik

Kui koguduseelu keskmis on misjon (Hirsch 2006: 142–144), siis tähendab see, et misjon on samuti iga koguduseliikme jaoks kesksel kohal, misjon on iga kristlase ülesanne igal pool, kuhu ta läheb (Aarde 2017: 7). Nii peaks selle mudeli esindajate arvates koguduse kasvu mõõtma kogudusest välja saadetud, mitte koguduse jumalateenistusel osalevate inimeste arvu järgi (Mancini 2008: 35).

Omaette küsimus on, kas kõik koguduse liikmed on valmis ennast määratlema misjonärina, sest see tähendab nii kogudusele laiemalt kui ka koguduse liikmetele oma identiteedi ja kutsumuse uuesti mõtestamist. Koguduse kasvu mõõtmine liikmete arvu kasvu põhjal on selle mudeli puhul võimatu, sest otseselt ei oodata inimesi kogudusega liituma. Küll aga tasub selle mudeli puhul kaaluda nende inimeste mõõtmist, kes on ennast määratlenud ja väljendanud valmisolekut iga päev loomulike suhete kaudu jagada evangeeliumi Jeesusest enda ümber. Need arvud ei pruugi olla suured, kuid on seda tähendusrikkamad. Misjonaarne kogudus toimib siis, kui liikmed on usuliselt aktiivsed, mispuhul on sellel mudelil sarnasus koguduse uuenemise ja ärkamise mudeliga.

6. Koguduse rajamise mudel (*church planting*)

Artiklis senini tutvustatud koguduse kasvu mudelid keskenduvad olemasoleva koguduse kasvu toetamisele. Koguduse rajamise (*plantatio ecclesiae*) mudeli puhul rõhutatakse, et tähtis pole mitte ainult olemasoleva koguduse kasv, oluline on luua uusi kogudusi (Paas 2016: 31–42).²² Koguduse rajamise all mõistetakse sellise kogukonna (Mt 22:36–40) loomist, „kus armastatakse Jumalat ja inimesi ning mis lähtub suurest misjonikäsust“ (Jun 2019: 79). Daniel Sánchez (2015: 9) defineerib koguduse rajamist järgmiselt: „Koguduse rajamist võib defineerida kui püüdlust, et

---

kogukond Kristuse järgijaid, kes on sõlminud ühise lepingu olla palvemeeles, tahtlikud ja proaktiivsed oma liikmete arendamisel, rakendamisel ja läkitamisel nii kohalikul kui ka globaalsel tasandil, sageli koostöös teiste kirikute või agentuuridega, jätkates nende julgustamist, toetamist ja kaitsmist, samal ajal tehes jüngerid kultuuride üleselt.“ (Bradley 2015: 13–14)

²² Kuna selle artikli ülesanne on luua koguduse kasvu alast eestikeelset terminoloogiat, siis on oluline siin mainida erialases kirjanduses kasutusel olevaid koguduse rajamise mõisteid: koguduste rajamine (*church planting*); koguduste paljundamine (*church multiplication*) ja selle mudeli ühe alammodellina koguduste taasrajamine (*replanting churches*). Eestis on enim levinud termin koguduste rajamine (*planting churches*).

tuua kokku inimeste rühmi, kes usuvad Kristusesse, et nad saaksid oma kogukonnas toimida Kristuse ihuna ja täita suurt Misjonikäsku.“ Klassikalise arusaama kohaselt toimub koguduse rajamine kolmeetapilise protsessina ning igal etapil on oluline roll uue elujõulise koguduse rajamisel. Nendeks etappideks on 1) evangelism (pöördumine), 2) kogukonna loomine (*gathering*) (ristimine ja kogudusliku kogukonna formeerimine) ja 3) rajamine (koguduse asutamine) (Paas 2016: 31). Koguduse rajamise mudeli puhul taotletakse koguduse arvulist kasvu sarnaselt koguduse kasvu mudeliga, kuid kasvu ootus kantakse kohalikult koguduselt üle uuele kogudusele. Koguduse rajamine võib toimuda väga erineval viisil sõltuvalt geograafilisest kontekstist, kultuuritraditsioonidest või eklesiooloogilisest lähenemisest.²³

Peter Wagneri klišeeks kujunenud tees „Ainuke kõige efektiivsem evangelistlik meetod taeva all on koguduste rajamine“ (Wagner 1991: 7–8) on saanud koguduse kasvu alases kirjanduses palju tähelepanu. Missioloog Stefan Paas aga nendib, et kuigi see väide on vaieldamatult atraktiivne, osutub probleemiks see, et selle kinnituseks on vähe

²³ Põhja-Ameerika missioloog Stetzer esitab viis koguduse rajamise alamudelit. Need võimaldavad mõista koguduse rajamise erinevaid võimalusi. 1. Traditsiooniline koguduse rajamise mudel (*The Traditional Model*). Seda mudelit iseloomustab misjon, mis toimub ennekõike kuulutustööna. Kuulutustöö eesmärk on, et inimesed pöörduvad, saavad ristitud ning liidetud uue kogudusega. Selle mudeli tugevus on misjonaarne innukus, kuid selle nõrkuseks võib olla liigne ühekülgus. 2. Suurelt alustamise mudel (*Launch Big Model*). Selle mudeli tunnuseks on, et olemasolev kogudus läkitab uude asukohta võimalikult suure meeskonna, kellest saab rajatava koguduse tuumik. Koguduse rajamise avasündmuseks on välja kuulutatud ja reklaamitud avajumalateenistus, mis korraldatakse nii suurelt ja laiahaardeliselt kui võimalik. See mudel on efektiivne kultuurides, mis on üritustele keskendunud ja tarbijalik. Samas on see mudel väga kulukas ja selle mõju võib jääda pinnapealseks. 3. Misjonaarne koguduse rajamise mudel (*The Missional Incarnational Model*). Seda mudelit iseloomustab arusaam, et rajajad sulanduvad ühiskonda, kus plaanitakse uue kogudusega alustada. Misjonit iseloomustab selle mudeli puhul sotsiaal-kultuuriline lähenemine, et toetada konkreetse ühiskonna vajadusi. Selle mudeli eeliseks on, et koguduse rajamine toimub suhete kaudu ning misjonit mõistetakse holistiliselt. 4. (Kodu)koguduse rajamise mudel (*The Organic House Church Model*). See mudel on olemuselt sama, mis selles artiklis esitatud kodukoguduse ja väikegrupi mudel. Kuid koguduse rajamise kontekstis on see mudel rakendatud koguduse rajamisel. 5. Tütarkoguduste rajamise mudel (*The Multi-Site/Satellite Model*). Seda mudelit kasutavad megakogudused laialdaselt üle maailma. Selle käsitluse keskmes on arusaam, et on üks kogudus, mis tegutseb mitmes asukohas. Tütarkogudust alustades ei rajata uut kogudust, vaid laiendatakse olemasoleva koguduse geograafilist asukohta. Selle mudeli kohaselt on tütarkogudustel sama misjon, visioon, strateegia ja eelarve nagu emakogudusel. (vt Stetzer <https://newchurchadventures.com/pdf/Church-Planting-Models.pdf>) (18.10.2022).

usaldusväärseid ja asjakohaseid andmeid (Paas 2018: 41), sellekohaseid uuringuid on vähe ning olemasolevad uurimused on metodoloogiliselt puudulikud (Paas, Vos 2016: 244). Timothy Keller²⁴ väidab küll, et uus kogudus jõuab inimesteni kuus kuni kaheksa korda tulemuslikumalt kui olemasolevad kogudused ja uuemad kogudused jõuavad efektiivsemalt noorema põlvkonnani (Keller 2002). Paas ja Vos toetuvad Kesk-Euroopa koguduste rajamise uuringule, mille põhjal nad ütlevad, et korrelatsioon uute koguduste suunas on tõesti positiivne, st uued kogudused kasvavad kiiremini kui olemasolevad kogudused (Paas, Vos 2016: 249).²⁵ Kuid oluline on siinkohal rõhutada, et vaatamata uuringute puudulikku kusele kinnitab Wagneri sõnastatud tees siiski üht olulist tõsiasja – koguduse rajamine on oluline koguduse kasvu mudel. Kui *corpus christianum*'i ajal mõisteti koguduste rajamist osana misjonist kaugetel maadel, kus paganate pöördumise tulemusena tekkisid paratamatult uued kogudused (Bosch 2011: 5), siis 21. sajandi sekulariseerunud Euroopas on aga olukord muutunud vastupidiseks, sest kõige kiiremini kasvavaid kogudusi rajavad praegu Euroopas peamiselt migrandid (Paas 2016: 163–180).

Sekulariseerunud Euroopa kontekstis on oluline kõneleda mitte ainult uute koguduste rajamisest uues geograafilises asukohas, vaid koguduste taasrajamisest (*church replanting*) (Jun 2019: 89) nendes asukohtades, kus olemasolevad kirikuhooned on jäänud tühjaks ja koguduslik töö peatunud või peaaegu peatunud. Näiteks anglikaani kirikus saadetakse tühjaks jäänud kirikutesse koguduse rajamise meeskondi, kes alustavad seal Alfa kursusi (Dadswell, Ross 2013) eesmärgiga taasrajada kogudus. Üldiselt tuleb taasrajamise puhul läbida samad etapid, mis uue koguduse rajamise puhul, milleks on evangelism, kogukonna loomine ja rajamine (vt alapeatüki algust).

Rajatava koguduse valmistaamise küsimus kerkis juba 19. sajandil,

²⁴ Redeemeri presbüterliku kiriku pastor New Yorgis aastatel 1989–2017.

²⁵ Paas ja Vos esitavad kolm tegurit, mis eristavad olemasolevaid kogudusi uutest kogudustest: 1) asukoht – üldjuhul rajatakse uusi kogudusi piirkondades, kus rahvaarv kasvab; olemasolevad kogudused asuvad sagedamini stabiilse või väheneva rahvaarvuga piirkondades; 2) misjoni fookus – uuemate koguduste pastorid rõhutavad oma kogudustes rohkem misjoni olulisust, seavad selged misjonieesmärgid ja on valmis pingutama, et jõuda oma ühiskonnani; 3) juhtimine – uute koguduste rajajad on palju ettevõtlikumad (*entrepreneurial*) kui olemasolevate koguduste pastorid, lootusrikkamad oma kogukonna misjonivõimaluste suhtes ja tunnetavad sagedamini konkreetset missiooni kutset. (Paas, Vos 2016: 249)

mil aktiivse välismisjoni tulemusena tekkis uusi kogudusi, mistõttu Henry Venn ja Rufus Anderson sõnastasid esimesena nn *three-self*'i (Shenk 1981: 170–171; Bosch 2011: 307) kui misjoni eesmärgi. Selle järgi on kogudus valmis siis, kui seda iseloomustavad kolm peamist tunnust: „iseennast juhtiv (*self-government*), iseennast (finantsiliselt) toetav (*self-support*) ja iseennast paljundav (*self-propagation*)“ (Dorn 1982: 5). See mudel on tänini püsinud mõõdupuuna, mille alusel koguduse rajamise protsess loetakse lõppenuks.

Koguduse rajamise kui koguduse kasvu mudeli kohaselt tuleb koguduse kasvu mõistet ja praktikad laiendada väljapoole olemasolevate koguduste piire, sest eeldus, et kõik inimesed tulevad olemasolevatesse kirikutesse, ei pea paika. Selle mudeli kohaselt on oluline, et 1) misjon toimub seal, kus on inimesed; 2) kogudus kohaneb ühiskonnas toimuvate muutustega ja otsib pidevalt uusi misjoni võimalusi; 3) kiriku- ja misjonikeskused toetavad püsivalt nii sõnades kui tegudes uute koguduste rajamisega tegelevaid inimesi, kes on valmis katsetama ja tegema misjonit seal, kus seda varem pole tehtud.

JÄRELDUSED JA KOKKUVÕTE

Artikli eesmärk oli anda ammendav ülevaade koguduse kasvu mudelitest. Koguduse kasvu mudeleid kirjeldati artiklis nende peamiste tunnuste ja esindajate alusel. Iga koguduse kasvu mudel esindab praktikad, millest lähtuvalt koguduse kasvu mõistetakse ja taotletakse. Koguduse kasvu mudelid, mida artiklis käsitletakse, on järgmised: koguduse uuendamise (*renewal*) ja ärkamise (*revival*) mudel, kodukoguduse (*house church*) ja väikegrupi (*small group*) mudel, koguduse kasvu mudel (*church growth*), koguduse tervise mudel (*church health*), misjonaarse koguduse mudel (*missional church*) ja koguduse rajamise mudel (*church planting*). Artiklis käsitletud mudelite valiku aluseks olid järgmised kriteeriumid: 1) süstemaatilisus, st nende mudelite puhul on võimalik välja tuua mudeli peamised tunnused ning neid selle alusel omavahel võrrelda; 2) universaalsus, mille all peetakse silmas nii mudelite rakendatavust kui levikut erinevas geograafilises, kultuurilises ja kiriklikus kontekstis, st kontekstist sõltumata.

Alljärgnevas tabelis võetakse kokku artiklis käsitletud koguduse kasvu mudelid ning esitatakse nende peamised tunnused (vt tabel 1). Sellega täidetakse selle artikli eesmärk anda süstemaatiline ja terviklik ülevaade koguduse kasvu praktikatest. Edasine uurimine võiks keskenduda nende mudelite võrdlemisele ning rakendamise võimalustele erinevas kultuuri- ja ühiskondlikus kontekstis.

Tabel 1. Koguduse kasvu mudelid ja nende peamised tunnused.

	Koguduse uuenemise ja ärkamise mudel	Kodukoguduse ja väikegrupi mudel	Koguduse kasvu mudel	Koguduse tervise mudel	Misjonaarse koguduse mudel	Koguduse rajamise mudel
Eesmärk	Aktiivsed koguduse liikmed, kes kuulutavad evangeliumi	Koguduse liikmed osalevad aktiivselt koguduse osaduslikus suhtevõrgustikus ja kasvavad küpseteks Kristuse jüngriteks	Koguduse arvuline kasv misjonitöö tagajärjel	Koguduse harmooniline ja loomulik areng	Nii koguduse kui iga koguduse liikme elu ning tegevuse keskses on Jumala missioon (<i>Missio Dei</i>)	Uute kristlike kogukondade rajamine ning kristlaskonna arvuline kasv
Meetod	Koguduse uuenemine läbi liikmete usulise ärkamise	Grupi liikmete vaimulik kasv võimaldab gruppide paljunemise	Empiiriliste uuringute põhjal misjoni strateegiatega välja töötamine	Empiiriliste uuringute põhjal koguduse arengut vajavate valdkondade välja selgitamine	Misjoniteadliikkusega inimesed on aktiivsed ühiskonnas, mistõttu evangelium levib igapäevaelu keskel loomulikult	Misjon uues geograafilises asukohas või ühiskonna segmendis
Kasvu tagavad tegurid	Palve, mille keskmes on igatsus koguduse vaimuliku uuendamise järele ning usklikke äratava Püha Vaimu töö ootus [*]	Sundimatu õhkkond grupis ja avatud suhted grupi liikmete vahel	Kasvu strateegiatega välja töötamine ja nende rakendamine	Koguduse arengut tagavate strateegiatega välja töötamine ja rakendamine	Misjonaarselt elavad inimesed, kes näevad ennast osana <i>Missio Dei</i> 'st ja tegutsevad sellest lähtuvalt	Koguduse rajamise kutsusega inimesed ja olemasolevate koguduste toetus

* Eeldatavalt on nii palvel kui Püha Vaimu töö oluline roll kõikide koguduse kasvu mudelite puhul. Kuid koguduse uuenemise ja ärkamise mudeli puhul on nendel teguritel kasvu taotlemisel keskne roll.

	Koguduse uuenemise ja ärkamise mudel	Kodukoguduse ja väikegrupi mudel	Koguduse kasvu mudel	Koguduse tervise mudel	Misjonaarse koguduse mudel	Koguduse rajamise mudel
Eeldatav tulemus	Evangeeliumi (plahvatuslik) levik usuliselt äratatud inimeste kaudu	Evangeeliumi levik grupi liikmete vaheliste suhete kaudu	Evangeeliumi levib õigete strateegiatega kasutamise tulemusena ja tagab koguduse kasvu	Evangeeliumi levib loomulikul kult, sest terve kogudus kasvab iseenesest	Evangeeliumi jõudnud inimühiskonna kõikide sfäärideni ning Jumala valitsus on kehtestatud kogu loodu üle	Evangeeliumi levib strateegiliselt, sest uute koguduste kaudu jõuab Jumala riiki piirkondadesse, kuhu see enne pole jõudnud

Koguduse kasvu mudelid on väga erinevad ja mitmekülgsed ning sellel on mitmeid põhjuseid: 1) need mudelid kujunevad konkreetsetes ajaloolistes ja kultuurilistes keskkonnas; 2) teatud mõttes esindab iga mudel kriitikat teis(t)e mudeli(te) suhtes, sest püüab kõrvaldada koguduse kasvu takistusi, mida teine/teised mudelid ei suutnud; 3) nende mudelite tunnused tulenevad neid esindavate inimeste teoloogilistest rõhuasetustest. Just nimelt mitmekülgsus on nende mudelite võlu ja valu. Valu ses mõttes, et nende esindajad kipuvad üle rõhutama ja ainuõigeks pidama üht konkreetset mudelit, mis omakorda põhjustab koguduste igapäevaelus vastandumisi. Samal ajal viitab nende mudelite mitmekülgsus sellele, et ei ole olemas üht ja ainsat viisi, kuidas koguduse kasvu taotletakse. Suur misjonikäsk (Mt 28:19–20) on korraldusena küll antud koguduse kätte, kuid selle rakendamise viisid näivad olevat jäetud koguduse enda valida, mis tähendab omakorda seda, et misjon ei ole kunagi metoodiline, vaid dünaamiline protsess, kus pidevalt otsitakse erinevaid praktikaid, mis konkreetsetes olukorras võiksid toimida.

Artiklis esitatud mudeleid ei pea üksteisele vastandama, vaid neid tuleks vaadata erinevate misjonivõimalustena, mis üksteist täiendavad. Seda artiklit kirjutades süvenes autoris veendumus, et koguduse kasv on võimalik ainult mitme praktika koosmõjul, st olukorras, kus ei vastandata ühte praktikat teisele, vaid käsitletakse neid üksteist toetavatena. Artikkel

näitab ka seda, et vaatamata koguduse kasvu mudelite mitmekülgsele ei paku ükski nendest mudelist garantiid, et nende rakendamine tagab koguduse automaatse kasvu. Kuigi kogudusele antud misjoniülesanne on ajatu, nähtub artiklist, et misjonipraktika on ajas muutuv, sest muutub keskkond, kus kogudus asub. Nagu artiklis esitatud mudelid on kujunenud koguduse praktilise elu keskel, nii peab ka iga kogudus suure misjonikäsu tulemuslikuks rakendamiseks konkreetses olukorras leidma sobiva mudeli, mis toetab inimeste tulemist koguduse juurde ja integreerumist kogudusse, st liikmeks saamist. Inimeste kogudusega liitumine ja koguduse kasv on kompleksne valdkond, mille puhul peab alati arvestama erinevate mõjutegurite mitmekesisusega.

Lääne ühiskonna jätkuv sekulariseerumine ja koguduseliikmete arvu kahanemine ei võimalda koguduse kasvu teemat eirata. Käesolev artikkel soovib olla abiks nendele, kes muretsevad kristluse tuleviku üle ja otsivad lahendusi tulemuslikuks misjonitööks oma koguduse kaudu. Loode-tavasti leiab koguduse kasvu huviline siit tuge ja inspiratsiooni oma koguduse kasvu võimaluste otsingutes.

Bibliograafia

- Aarde, Timothy. 2017. „The missional church structure and the priesthood of all believers (Ephesians 4:7–16) in the light of the inward and outward function of the church“. *Verbum et Ecclesia* 38(1):1–9.
- Andresen, Andres. 2018. „Hernhuutlik usuliikumine – kas vennastekogudus või vennastekogu(d)?“. *Keel ja kirjandus*: 217–228.
- Astin, H. *Body and Cell*. Crowborough: Monarch Books, 1998.
- Bebbington, David. 2012. *Victorian Religious Revivals: Culture and Piety in Local and Global Contexts*. Oxford: Oxford University Press Incorporated.
- Bennett, Clinton. 2007. „Problems and Possibilities of Church Growth“. *Journal Towards a Unification Critique of Unification Studies*, vol. 8: 25–40.

- Bosh, J. David. 1991. *Transforming mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, New York: Orbis Books.
- Bradley, Zach. 2015. *The Sending Church Defined*. Knoxville, TN: The Upstream Collective.
- Cole, Neil. 2005. *Organic Church. Growing Faith Where Life Happens*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Cox, Jeffrey. 2001. „Secularization and Other Master Narratives of Religion in Modern Europe“. *Kirchliche Zeitgeschichte*, vol. 14, (1): 24–35.
- Donahue, Bill, Russ Robinson. 2005. *Building a Church of Small Groups: A Place where Nobody Stands Alone*. Grand Rapids, MI: Zondervan.
- Gibbs, Eddie. 1992. *I Believe in Church Growth*. London: Hodder and Stoughten.
- Gladden, Steve. 2013. *Small Groups with Purpose: How To Create Healthy Communities*. Grand Rapids MI: Baker Books.
- Harvey, David. „Cell Church: Its Situation in British Evangelical Culture“. *Journal of Contemporary Religion*, vol. 18, No 1, 2003: 95–109.
- Hayward, John. 1999. „Mathematical Modeling of Church Growth“. *Journal of Mathematical Sociology*. University of South Wales 255–292.
- . 2000. „A Dynamical Model of Church Growth and Global Revival“. *Annual Meeting for the Scientific Study of Religion*. Houston, TX USA.
- . 2010. „Church Growth via Enthusiasts and Renewal“. *28th International System Dynamics Conference*. Seoul South Korea.
- Hirsch, Alan. 2006. *The Forgotten Ways: Reactivating the Missional Church*. Brazos Press.
- Hirsjärvi, Sirkka, Pirkko Remes, Paula Sajavaara. 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Hocken, Peter. 1981. „The Pentecostal-Charismatic Movement as Revival and Renewal“. *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*.
- Hong, Young-Gi. 2004. „Models of the Church Growth Movement“. *Transformation*.
- Hoyt, R. William. *Numbritega efektiivseks*. Allika Kirjastus
- Ilja, Voldemar. 1995. *Vennastekoguduse (hernhuutluse) ajalugu Eestimaal (Põhja-Eesti) 1730–1743*. Tallinn, Logos.
- Jenssen, Jan Inge. 2015. „Inspirational Sources for Church Development“. *Scandinavian Journal for Leadership & Theology II*: 1–26.

- Jun, „RJ“ Seungsoo. 2019. „Finding the Church Planting Model for Our Church: How Existing Churches Can be Part of the Church Planting Movement“. *Great Commission Research Journal*: 72–97.
- Kuhu lähed Maarjamaa? *Quo vadis Terra Mariana?*, ed. Eerik Jõks: 224–227. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu.
- Kurg, Ingmar. 2010. *Oikumeenilise evangelisatsiooni perspektiiv Euroopa kontekstis: missioloogiline ja religioonisotsioloogiline uurimus*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Lilleorg, Ago, Kaido Soom, Tõnu Lehtsaar. 2021. „Characteristics of Growing Churches in Estonia: A Qualitative Study“. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, vol. 41: Iss. 5, Article 2: 1–26.
- Mancini, Will. 2008. *Church Unique: How Missional Leaders Cast Vision, Capture Culture, and Create Movement*. San Francisco CA: Jossey-Bass.
- McGavran, Donald. 1970. *Understanding Church Growth*. Grand Rapids MI: Eerdmans Publishing Company.
- McGrath, Alister Edgar. 1998. *Historical Theology: An Introduction to the History of Christian Thought*. Oxford: Blackwell Publishers.
- McIntosh, Gary. 2004. *Evaluating Church Growth Movement*. Grand Rapids MI: Zondervan.
- McLeod, Hugh, Werner Ustorf. 2003. *The Decline of Christendom in Western Europe, 1750–2000*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Moga, Dinu. 2019. „Jonathan Edwards and His Understanding of Revival“. *Perichoresis*. Vol. 17. Single Author Supplement 1 (2019): 37–54 DOI: 10.2478/perc-2019-0003.
- Nsengimana, Schadrack. „Using a Small Group Approach to Increase Church Growth in the Gikondo Seventh-day Adventist Church“ (2014). Project Documents. 253. Vt <https://digitalcommons.andrews.edu/dmin/253>.
- Ott, Craig, Gene Wilson. 2010. *Global Church Planting: Biblical Principles and Best Practices for Multiplication*. Grand Rapids: Baker Publishing Group.
- Paas, Stefan 2011. „Post-Christian, Post-Christendom, and Post-Modern Europe: Towards the Interaction of Missiology and the Social Sciences“. *Mission Studies* 28 (1) 2011, 3–25.
- . 2018. „A Case Study of Church Growth by Church Planting in Germany

- Are They Connected?“. *International Bulletin of Mission Research*, vol. 42: 40–54.
- . 2016. *Church Planting in The Secular West*. Grand Rapids MI: W.B. Eerdmans Publishing Co.
- . 2019. *Pilgrims and Priests*. London UK: SCN Press.
- Paas, Stefan, Alrik Vos. 2016. „Church Planting and Church Growth in Western Europe: An Analysis“. *International Bulletin of Mission Research*: 243–252.
- Plaat, Jaanus. 2001. *Usuliikumised, kirikud ja vabakogudused Lääne- ja Hiiu maal: usuühenduste muutumisprotsessid 18. sajandi keskpaigast kuni 20. sajandi lõpuni*. Tartu, Eesti Rahva Muuseum.
- Rainer, Thom. 1993. *The Book of Church Growth: History, Theology and Principles*. Broadman Press.
- Sánchez, Daniel. 2015. *What Is Church Planting? Definition, Justification, and Objections*. Sauk Village: Multiplication Network Ministries (MNM).
- Schwarz, Christian. 2002. *Koguduse loomulik kasv*. Tallinn: Logos.
- Simson, Wolfgang. 2001. *Houses That Change the World: The Return of the House Churches*. Emmelsbull, Germany: OM Publishing.
- Soom, Kaido, Eerik Jöks. 2016. „Eestima ristiusu süda – kristlaste analüüs EEU 2015 põhjal.“ *Kuhu lähed, Maarjamaa? Quo vadis Terra Mariana?* Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu: 69–88.
- Thom, Rainer. 1993. *The Book of Church Growth: History, Theology and Principles*. Nashville, Tennessee, Broadman Press.
- Towns, Elmer, Craig van Gelder, Charles van Engen, Gailyn van Rheen, Howard Snyder. 2004. *Evaluating Church Growth Movement*. Grand Rapids, MI: Zondervan.
- Viola, Frank. 2008. *Reimagining Church: Pursuing the Dream of Organic Church*. Colorado Springs: David C Cook.
- Vogt, Peter. 2006. „Everywhere at home: The eighteenth-century Moravian movement as a transatlantic religious community“. *Journal of Moravian History*: 7–29.
- Wagner, Peter C. 1984. *Leading Your Church to Growth*. Raleigh, NC Regal Books.
- Wagner, Peter C. 1991. *Church Planting for a Greater Harvest*. Glendale: Regal.

- Warren, Rick. 1995. *Purpose Driven Church*. Grand Rapids, MI: Zondervan.
- Warrington, Keith. 2008. *Pentecostal Theology: A Theology of Encounter*. London, T&T Clark.
- Woods, Orlando. 2013. „Converting houses into churches: the mobility, fission and sacred networks of evangelical house churches in Sri Lanka“. *Environment and Planning D: Society and Space*:1067–1075.
- Wright, Christopher J. H. 2013. *The Mission of God: Unlocking the Bible's Grand Narrative*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press.
- Õunapuu, Lembit (toim. E. Kärner). 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Interneti allikad

- Bandy, Tom. 2020. „ACSTechnologies“. *The New House Church Movement*. (Kasutatud 29.09.2021.) <https://www.acstechnologies.com/church-growth/the-new-house-church-movement/>.
- CRG – „Church of England“. *Church Growth Research*. (Kasutatud 15.08.2020.) <https://www.churchofengland.org/more/church-resources/church-growth-research-programme>.
- Dadswell, David, Cathy Ross. 2013. „Church of England“. *Church Growth Research Project: Church Planting*. 11. (Kasutatud 01.12.2021.) https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2019-06/cgrp_church_planting_from_cgrd_website.pdf.
- Dorn, Peter. 1982. „The Three-Self Principle as a Model for the Indigenous Church“. *Concordia Seminary*. Masters of Divinity Thesis. (Kasutatud 25.10.2020.) <https://scholar.csl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1016&context=mdiv>.
- Eesti Uuringukeskus. 2021. „Eesti Kirikute Nõukogu. UURINGU „ELUST, USUST JA USUELUST“ 2020 ANDMETE AVALIKUSTAMINE“. (Kasutatud 10.08.2021.) http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU2020_esmased_tulemused.pdf.
- Keller, Tim. 2002. *Why Plant Churches?* (Kasutatud 18.03.2021.) <https://redeemercitytocity.com/articles-stories/why-plant-churches>.
- Lausanne Covenant. 1974. *Lausanne Movement*. (Kasutatud 27.09.2021.) <https://lausanne.org/content/covenant/lausanne-covenant#cov>.
- Randall, Ian. 2009. „Lay People in Revival: A Case Study of the ‘1859’

- Revival“. (Kasutatud 17.10.2021.) *Transformation* 26, No 4: 217-31.
<http://www.jstor.org/stable/43052780>.
- Shenk, Wilbert. 1981. Rufus Anderson and Henry Venn: A Special Relationship. (Kasutatud 12.10.2021.)
<http://www.internationalbulletin.org/issues/1981-04/1981-04-168-shenk.pdf>.
- Stetzer, Ed. 2005. *The Evolution of Church Growth Church Health and the Missional Church An Overview of the Church Growth Movement from and back to Its Missional Roots*. (Kasutatud 17.05 2020.)
https://www.researchgate.net/publication/237450540_The_Evolution_of_Church_Growth_Church_Health_and_the_Missional_Church_An_Overview_of_the_Church_Growth_Movement_from_and_back_to_Its_Missional_Roots.
- . 2015. *Finding the Right Church Plant Model: An Introduction to Church Models*. 25. July. (Kasutatud 01.10.2020.) <https://www.christianity-today.com/edstetzer/2015/july/finding-right-church-plant-model-introduction-to-church-mod.html>.
- The Moravian Church. 2009. *Moravian Moment #129--The Moravian Pentecost*. (Kasutatud 03.16.2021.) <https://www.moravians.net/en/about-us/34-moravian-moments/231-moravian-moment-129>.